

William Tabb

Reconstructing Political Economy. The Great Divide in Economic Thought
London, Routledge: 1999

Coats, Arthur W. ed.

The development of Economics in Western Europe since 1945.
London, Routledge: 2000

Το βιβλίο του καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης William Norton Tabb παρουσιάζει με κριτικό τρόπο την εξέλιξη της οικονομικής σκέψης κατά τη διάρκεια των τελευταίων δυόμισι αιώνων. Ενώ όμως οι περισσότερες παραδοσιακές ιστορίες οικονομικής σκέψης ακολουθούν το πρότυπο «μεγάλοι άνδρες - μεγάλα έργα» ή το πρότυπο «μεγάλες σχολές σκέψης», ο W. Tabb προσπάθησε να παρουσιάσει την ιστορία της Οικονομικής Επιστήμης γύρω από μια κεντρική ιδέα που την ονομάζει η «διαλογική διαμάχη μεταξύ δύο παραδόσεων στην Οικονομική». Ο συγγραφέας αναφέρεται σε αυτό που ονομάζει «η μεγάλη διαίρεση στην οικονομική σκέψη» έχοντας κατά νου την αιώνια διαμάχη ανάμεσα στην Θετική Οικονομική και στην Πολιτική Οικονομία. Στην πρώτη κατηγορία (που ονομάζει μοντέλο A) κατατάσσει όλους τους οικονομολόγους που έχουν ως πρότυπο τη Νευτώνεια Φυσική και προσπα-

θούν να εξάγουν επιστημονικά αποτελέσματα βασιζόμενοι σε μια σειρά υποθέσεων. Στην δεύτερη κατηγορία (μοντέλο B) ανήκουν οι οικονομολόγοι που θεωρούν την Οικονομική ως μία κοινωνική επιστήμη η οποία έχει στενότερη σχέση με την Ηθική Φιλοσοφία και την Ιστορία παρά με τα Μαθηματικά και τη Φυσική. Ο κύριος στόχος του καθηγητή Tabb είναι να αποδείξει την ανωτερότητα του «μοντέλου B» στην αντιμετώπιση των σύγχρονων κρίσιμων κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων (σελ. 2 & 31). Η ιστορική προσέγγιση του συγγραφέα δεν αποσκοπεί μόνον στην κριτική της κυρίαρχης Νεοκλασικής Οικονομικής αλλά και στην ανάδειξη της ανωτερότητας της Κλασικής Πολιτικής Οικονομίας (σελ. 123).

Επιτυχημένο ή όχι το αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας πρέπει να της αναγνωριστεί ότι βοηθάει τον μη ειδικό αναγνώστη να εντυπώσει στην Οικονομική Επιστήμη σε όλες τις διαστάσεις της,

είτε αυτές είναι επιστημονικές είτε ιδεολογικές ή θεσμικές. Με τον τρόπο αυτό προσφέρει στους ιστορικούς της οικονομικής σκέψης ένα λόγο ύπαρξης, «να δίνουν ζωή» σε παλιές θεωρίες που περιέχουν στοιχεία ιδιαίτερα χρήσιμα για τα τρέχοντα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα. Η παρούσα εργασία είναι μια ακόμη απόδειξη ότι τα μεγάλα έργα της Πολιτικής Οικονομίας δεν έχουν εξαντλήσει το γνωστικό τους δυναμικό (βλ. και Cesarano 1983, σελ. 70; Khalil 1995, σελ. 79).

Το βιβλίο που χωρίζεται σε 11 ισομερή κεφάλαια των 20 περίπου σελίδων το καθένα, διαβάζεται με μεγάλη ευκολία και συνοδεύεται από μια πλούσια βιβλιογραφία 800 περίπου πηγών. Είναι εύλογο ότι σε μια βιβλιοκριτική παρουσίαση δεν εξετάζονται σε βάθος όλες οι λεπτομέρειες. Στα πρώτα δύο κεφάλαια ο καθηγητής Tabb τεκμηριώνει την άποψη του σχετικά με «τη μεγάλη διαίρεση» μεταξύ των δύο διαφορετικών παραδόσεων στην Οικονομική Επιστήμη, που στην πραγματικότητα αντικατοπτρίζει μια ευρύτερη διαμάχη που υπάρχει στην Επιστήμη ανάμεσα στην εμπειρική και στην ιστορική γνώση. Ακόμη πιο ευδιάκριτη είναι η διαχωριστική γραμμή μεταξύ των θετικών και των ανθρωπιστικών επιστημών. Τα κεφάλαια 3 ως 9 έχουν γραφτεί με δεδομένη την ύπαρξη αυτής της διαίρεσης. Η μακρά ιστορική αναδρομή του W. Tabb ξεκινά από τον πρόγονο όλων των οικονομολόγων, τον Adam Smith, και φτάνει ως τους πλέον σύγχρονους όπως οι Krugman,

Lucas, Mankiw και Williamson (με αλφαβητική σειρά). Μέσα σε αυτή τη μεγάλη διαδρομή μπορεί κανείς να συναντήσει τους Malthus, Ricardo, Bentham, Bastiat και Marshall (στο κεφ. 4), τον Marx (κεφ. 5), τους Menger, Jevons, Walras και Marshall (στο κεφ. 6), τους Veblen, Commons και Schumpeter (κεφ. 7), τον Keynes (κεφ. 8), καθώς και τους κυριότερους σύγχρονους νεοκλασικούς οικονομολόγους (κεφ. 9). Στα δύο τελευταία κεφάλαια, τα οποία είναι και τα πλέον ενδιαφέροντα, κατατίθεται η προσωπική άποψη του συγγραφέα όσον αφορά στην κατεύθυνση που πρέπει να ακολουθήσει η οικονομική θεωρία στις επόμενες δεκαετίες έτσι ώστε να εξηγήσει τη νέα παγκόσμια οικονομική πραγματικότητα. Ο καθηγητής Tabb δείχνει ότι δεν είναι ικανοποιημένος από την ισχύουσα επικράτηση του συστήματος των ελεύθερων αγορών και τονίζει ότι «ένα νέο ρυθμιστικό καθεστώς θα παρουσιαστεί και η σημερινή απεριόριστη πίστη στις ελεύθερες αγορές θα παρέλθει».

Μολονότι μπορεί κανείς να δεχτεί το γενικό συμπέρασμα, υπάρχουν σοβαρές ενστάσεις στην προτεινόμενη επιχειρηματολογία για τρεις κυρίως λόγους. Ο πρώτος λόγος σχετίζεται με το διαχωρισμό που επιχειρείται μεταξύ του μοντέλου A και του B ο οποίος αποδεικνύεται εξαιρετικά απλουστευτικός και συνήθως δεν λειτουργεί. Η απλούστευση συνίσταται στο ότι οδηγεί τόσο πολύ διαφορετικούς οικονομολόγους όπως οι Smith, Mill, Marshall, Marx,

Veblen και Keynes να κατατάσσονται παραδόξως στην ίδια κατηγορία. Οι παραπάνω στοχαστές δε συμμερίζονται τις ίδιες απόψεις ούτε από θεωρητικής και μεθοδολογικής πλευράς αλλά ούτε και από ιδεολογικής. Βεβαίως είναι δυνατόν να υπάρξουν ενδιαφέρουσες συγκρίσεις απόψεων μεταξύ δύο ή τριών από τους παραπάνω στοχαστές. Ο καθηγητής Tabb συσχετίζει επιτυχώς τον Smith με τον Veblen (σελ. 34), τον Mill με τον Marshall (σελ. 74) και τον Marshall με τον Veblen (σελ. 120). Ωστόσο, εκτός και αν κάποιος θέλει να συμπεριλάβει σε μία κατηγορία όσους οικονομολόγους συμπαθεί και σε μία άλλη όσους δεν συμπαθεί, δεν υπάρχει κανένα βάσιμο ιδεολογικό, θεωρητικό ή μεθοδολογικό επιχείρημα που να δικαιολογεί το συμπέρασμα ότι «ο Marx, ο Smith και ο Keynes... μοιράζονται την ίδια κοσμοαντίληψη, και ο καθείς τους επεδίωξε – όπως έγραψε ο Keynes – να είναι αιρετικός, επικίνδυνος, ανυπότακτος σε όλα αυτά που μας προκαλούν» (σελ. 90). Θεωρούμε ότι κάθε κατηγοριοποίηση των παλιότερων αλλά και των σύγχρονων οικονομολόγων πρέπει να στηρίζεται σε πιο στέρεες βάσεις, έστι ώστε να περιλαμβάνει κάτω από την ίδια «στέγη» όλους εκείνους που πραγματικά διακρίνονται από τα κοινά τους χαρακτηριστικά.

Ακόμη ένας λόγος που η διαίρεση μεταξύ «Α και Β μοντέλου» δεν λειτουργεί στην πράξη είναι γεγονός ότι οι Smith, Mill, Marshall αλλά και ο Keynes παρουσιάζονται να ανήκουν ταυτόχρονα και στις

δύο κατηγορίες. Ο συγγραφέας αναγνωρίζει ότι έχουν ουσιώδη συνεισφορά στο «μοντέλο Α» της οικονομικής θεωρίας αλλά παράλληλα υιοθετούν και το «μοντέλο Β» για την αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων. Αυτό, ακόμη και αν ισχύει για τον Smith είναι αμφίβολο ότι ισχύει για τον Mill, ο οποίος «ενώ διατύπωσε βασικούς οικονομικούς νόμους τύπου Α, δεν δίστασε να τους περιορίσει με πολλές εξαιρέσεις» (σελ. 71). Το ίδιο ισχύει και για τον Marshall ο οποίος «είναι ο άνθρωπος και των δύο μοντέλων, ενδεχομένως στο κέντρο του μοντέλου Β» (σελ. 92), παρόλα αυτά όμως «είναι ο επιστήμονας που έκανε περισσότερα από οποιονδήποτε άλλον στην διαμόρφωση της μοντέρνας μικροοικονομικής θεωρίας» (σελ. 104). Τέλος, λέγεται ότι «η προσέγγιση του Keynes φανερώσει στοιχεία τα οποία υποδηλώνουν σχέση με το μοντέλο Β», ωστόσο αναγνωρίζεται ταυτόχρονα ότι «η πρακτική εφαρμογή της προσέγγισης του μεταβλήθηκε σαν ένα ιδιόμορφο είδος του μοντέλου Α κατά την μεταπολεμική περίοδο» (σελ. 134). Η κατηγοριοποίηση των «μοντέλων Α/Β» φαίνεται να ισχύει για ορισμένους μόνον οικονομολόγους. Στο Α μοντέλο μπορούμε να εντάξουμε τους Jevons, Menger, Walras και τους μεταπολεμικούς νεοκλασικούς, ενώ στο Β μοντέλο τον Marx και την παλιά Θεσμική Σχολή (Veblen, Commons κλπ). Αλλά και σε αυτή την περίπτωση είναι παράδοξο να βρίσκονται στην ίδια κατηγορία οικονομολόγοι όπως ο Walras, ή ακόμη και ο Arrow μαζί με αυτούς της «Θεωρίας της

Δημόσιας Επιλογής» ή της Σχολής των «Ορθολογικών Προσδοκιών».

Η δεύτερη ουσιαστική ένσταση στην επιχειρηματολογία του καθηγητή Tabb, είναι οι ερμηνείες του γύρω από την Κλασική Πολιτική Οικονομία. Μολονότι δηλώνει ρητώς (σελ. 2) ότι το βιβλίο έχει γραφτεί για όσους έχουν λίγες ιστορικές γνώσεις είναι σαφές ότι ο συγγραφέας δεν στοχεύει τους «πρωτάρηδες» αλλά τους ήδη καθιερωμένους νεοκλασικούς συναδέλφους του. Ανυπομονώντας να καταδείξει την «πτώχεια» των νεοκλασικών καθώς και την υπεροχή της ανάλυσης των κλασικών για την αξία και τη διανομή του εισοδήματος, μοιάζει να μη νοιάζεται για τις λεπτομέρειες. Ωστόσο, ένας ο οποίος γνωρίζει σε βάθος τα πρωτότυπα κείμενα, είναι δύσκολο να αποδεχθεί χωρίς συγκεκριμένες παραπομπές ότι «ο Smith ήταν υπερασπιστής της εργατικής τάξης» (σελ. 40) ή ακόμη ότι «ήταν σφοδρός επικριτής της ανερχόμενης καπιταλιστικής τάξης» (σελ. 50). Είναι το ίδιο αμφισβητήσιμο ότι «100 χρόνια μετά την εργασία του Malthus οι Άγγλοι οικονομολόγοι αποδέχονταν τις ιδέες του, ως μία φυσική νομοτέλεια» (σελ. 60). Αντίθετα, οι οικονομολόγοι μετά τον Mill φαίνεται να απελευθερώθηκαν από τον «φόβο» της Μαλθουσιανής θεωρίας, κυρίως λόγω της εκπληκτικής αύξησης της παραγωγικότητας του εργατικού δυναμικού αλλά και του κεφαλαίου. Επίσης είναι άστοχο να ομογενοποιούνται αδιακρίτως οι θέσεις των Say, Bentham, Senior και Bastiat (σελ. 67) χωρίς άλλη αναφορά στα κείμενά τους, παρά

μόνο επειδή είχαν μια θετική στάση απέναντι στο καπιταλιστικό σύστημα. Το ίδιο ισχύει και για τους Menger, Jevons και Walras (σελ. 92-102). Είναι κοινώς αποδεκτό πλέον ότι ο καθένας από τους παραπάνω οικονομολόγους αποτέλεσε την αφετηρία για τρεις διαφορετικές επιστημονικές προσεγγίσεις την «Αυστριακή Σχολή» την Μικροοικονομική Ανάλυση Μερικής Ισορροπίας και το Μοντέλο Γενικής Ισορροπίας αντίστοιχα.

Η τρίτη και τελευταία ένσταση αφορά στα κριτήρια που χρησιμοποιεί ο καθ. Tabb για την αξιολόγηση διαφόρων οικονομικών θεωριών. Είναι φανερό ότι δεν συμερίζεται όσα κριτήρια έχουν προταθεί από την Οικονομική Μεθοδολογία τα τελευταία 20 χρόνια, αφού ισχυρίζεται ότι «δεν υπάρχει γενικά αποδεκτό πρότυπο σύγκρισης όσον αφορά το ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος για να αντιλαμβάνεται κανείς την οικονομία» (σελ. 183). Παρόλα αυτά ο ίδιος κάνει χρήση εναλλακτικών κριτηρίων αξιολόγησης όπως η πρακτική αξία των οικονομικών θεωριών (σελ. 31), η υπεροχή των δυναμικών σε σχέση με τα στατικά μοντέλα (σελ. 102 του βιβλίου), η ύπαρξη συγκεκριμένων δεοντολογικών και ηθικών αξιών (σελ. 118, 125), η παρουσία ολιστικών στοιχείων στην ανάλυση (σελ. 123), ή ακόμη και ο ρεαλισμός των υποθέσεων (σελ. 171, 184). Πιστεύουμε ότι είναι διαφορετικό πράγμα να αναγνωρίζει κανείς ότι η μεθοδολογία δεν έχει προσφέρει ακόμη μια κοινώς αποδεκτή μέθοδο για την σύγκριση: αξιολόγηση των θεωριών και άλλο πράγμα να υ-

ποστηρίζει πως «η οικονομική επιστήμη δεν μπορεί να ορισθεί χάρη σε μία τέτοια (οποιαδήποτε) μεθοδολογία» (σελ. 13). Εάν ο λόγος ύπαρξης της οικονομικής θεωρίας είναι να κατανοήσει τον τρόπο λειτουργίας της πραγματικής οικονομίας και να βοηθή στη λήψη αποφάσεων, τότε σωστά τονίζεται ότι «η μεθοδολογία είναι πραγματικά αναπόφευκτη» (Backhouse 1997 σελ. 15). Μόνο αν δεχτούμε ότι οι οικονομικές θεωρίες δεν έχουν πρακτικό αντίκρισμα και ότι όλα είναι θέμα ιδεολογίας, δύναμης και εξουσίας – μία άποψη που δεν την συμμαριζεται ωστόσο ούτε ο συγγραφέας –, τότε μόνο είναι αδύνατη η αντικειμενική τους αξιολόγηση όσον αφορά στο βαθμό ανταπόκρισης τους στην πραγματικότητα (βλ. και Ζουβουλakis 2001).

Ανεξάρτητα από τις παραπάνω παρατηρήσεις, το βιβλίο παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον και αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για κάθε κοινωνικό επιστήμονα που θέλει την κριτική κατανόηση των σημερινών κοινωνικών και οικονομικών θεμάτων. Ειδικότερα στα δύο τελευταία κεφάλαια, –που κατά την γνώμη μας είναι και τα πιο ενδιαφέροντα– ο συγγραφέας δίνει μια συνοπτική παρουσίαση της σύγχρονης θεωρίας οικονομικής μεγέθυνσης και μία εμπεριστατωμένη κριτική της ιδεολογίας της παγκοσμιοποίησης. Η θέση του «για μια νέα παγκόσμια ρύθμιση» (σελ. 215-222) ώστε να ελεγχθεί με κάποιο τρόπο η διεθνής ροή κεφαλαίων και να διασφαλιστεί η μέγιστη δυνατή οικονομική και κοινωνική συνοχή, είναι ιδιαίτερα ελκυστική ειδικότερα για την Ευρώ-

πη. Για αυτό το λόγο πιστεύουμε ότι το βιβλίο θα γίνει ευνοϊκότερα αποδεκτό στην *Ευρώπη παρά στην Αμερική*. Όπως έδειξε ο Coats στο δεύτερο βιβλίο, οι Ευρωπαίοι οικονομολόγοι φαίνεται να αντιμετωπίζουν τα οικονομικά θέματα διαφορετικά από τους Αμερικανούς συνάδελφους τους, μια που είναι λιγότερο αποστασιοποιημένοι από τα δημόσια δρώμενα και συνάμα περισσότερο ανεκτικοί σε αιρετικές προσεγγίσεις.

Η μελέτη της επίδρασης του κοινωνικού περιγύρου στη θετική ή αρνητική υποδοχή ενός επιστημονικού έργου είναι ένας νέος, γρήγορα αναπτυσσόμενος κλάδος ο οποίος επιτρέπει ταυτόχρονα με την παραδοσιακή ιστορία των οικονομικών θεωριών, την ολοκληρωτική κατανόηση της ιστορικής εξέλιξης της επιστήμης σε όλες της τις διαστάσεις, θεωρητικές, ιδεολογικές, θεσμικές και επαγγελματικές. Ο Arthur William (Bob) Coats είχε εδώ και τριανταπέντε χρόνια υποστηρίξει ότι η αποδοχή μιας καινούριας οικονομικής ιδέας ή θεωρίας εξαρτάται όχι μόνο από την πρωτοτυπία της και το θεωρητικό της ενδιαφέρον, αλλά κυρίως από το κύρος του οικονομολόγου που την προτείνει, μέσα στην ακαδημαϊκή κοινότητα (Coats 1964). Σε πιο πρόσφατες εργασίες του, αλλά και στον παρόντα συλλογικό τόμο, ο Coats επεκτείνει αυτήν την ιδέα λαμβάνοντας υπόψη και άλλους κοινωνικούς παράγοντες όπως: η φύση και η επίδραση των αντιμαχόμενων σχολών σκέψης, οι μηχανισμοί επαγγελματικής ανέλιξης, η άνοδος ή η πτώση συγκεκριμένων γνωστικών κλά-

δων, η επίδραση ακαδημαϊκών κανόνων στην εκπαίδευση των νέων επιστημόνων κλπ. (βλ. και Coats 1984, 1994).

Αυτός ο τόμος εστιάζεται περισσότερο στον τομέα που είναι γνωστός ως η «οικονομική ανάλυση της Οικονομικής Θεωρίας» (βλ. Eggertson 1995). Η έμφαση δίνεται εδώ στις συνθήκες που διαμορφώνουν την προσφορά και τη ζήτηση οικονομολόγων σε δέκα ευρωπαϊκές χώρες μετά το 1945. Οι συνθήκες αυτές περιλαμβάνουν: την εκρηκτική ανάπτυξη της ανώτατης προπτυχιακής και μεταπτυχιακής εκπαίδευσης, την προϋούσα «επαγγελματικοποίηση» της επιστήμης, την εξέλιξη συγκεκριμένων ερευνητικών ομάδων και ινστιτούτων, την ομογενοποίηση των ακαδημαϊκών κανόνων για τις επιστημονικές δημοσιεύσεις, όπως και την ραγδαία αύξηση της επιρροής των οικονομολόγων ως επαγγελματικού κλάδου, στις μεταπολεμικές κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις.

Οι συμμετέχοντες σε αυτόν τον τόμο βρέθηκαν σε συνάντηση εργασίας στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου τον Δεκέμβριο του 1996, και τα αποτελέσματα της παρουσιάστηκαν στο Πανευρωπαϊκό Συνέδριο της Ιστορίας Οικονομικής Σκέψης στη Βαλέντσια της Ισπανίας το 1999. Οι δέκα χώρες που μελετήθηκαν είναι η Μεγάλη Βρετανία (Backhouse), Σουηδία (Sandelin, Sarafoglou & Veiderpass), Κάτω Χώρες (Plassmeijer & Schoorl), Βέλγιο (Maes), Γερμανία (Hagemann), Γαλλία (Schmidt), Ιταλία (Porta), Πορτογαλία (Bastien), Ισπανία (Almenar) και Ελλάδα (Ψα-

λιδόπουλος). Η Αυστρία δεν μελετήθηκε αυτόνομα ως χώρα, ωστόσο η επίδραση της Αυστριακής Οικονομικής Σκέψης είναι εμφανής στις περισσότερες περιπτώσεις.

Θα μπορούσε κανείς να εξάγει τρία βασικά συμπεράσματα από αυτήν τη συλλογική προσπάθεια. *Πρώτον*, παρατηρείται, σε όλες τις εξεταζόμενες χώρες, μία εκπληκτική ποσοτική αύξηση όλων των δεικτών της ανώτατης οικονομικής εκπαίδευσης. Αυτό φαίνεται όχι μόνον από την εκρηκτική αύξηση του αριθμού των φοιτητών, αλλά και από τον πολλαπλασιασμό των Τμημάτων Οικονομικής Επιστήμης και του ακαδημαϊκού προσωπικού. Είναι κοινή η διαπίστωση μεταξύ των εισηγητών ότι η αύξηση αυτή έχει πλέον αγγίξει το σημείο κορεσμού. Έτσι, ο Roger Backhouse μιλάει περί «προλεταριοποίησης των πανεπιστημιακών δασκάλων» (σελ. 23), ενώ ο Salvador Almenar θίγει το πρόβλημα του υψηλού ποσοστού ανεργίας μεταξύ των αποφοίτων (σελ. 210).

Δεύτερον, και παρά τη μαζική παραγωγή πτυχιούχων, η κοινωνική θέση των οικονομολόγων ως επαγγελματικού κλάδου είναι σαφώς καλύτερη από ότι πριν πενήντα χρόνια. Αυτό είναι ακόμη πιο εντυπωσιακό στις χώρες όπου οι οικονομολόγοι δεν είχαν ποτέ πριν κερδίσει μεγάλη κοινωνική αναγνώριση όπως στην Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ελλάδα. Εξίσου σημαντική ήταν η βελτίωση της θέσης των οικονομολόγων στις χώρες όπου οι Κυβερνήσεις τους χρησιμοποίησαν ενεργά ως συμβούλους στην προσπάθεια ανασύστασης των οικονομιών τους μετα-

πολεμικά όπως στη Σουηδία, στις Κάτω Χώρες και στο Βέλγιο. Αντίθετα, η φήμη των οικονομολόγων παρέμεινε σταθερή (αν δεν μειώθηκε) εκεί όπου ήταν ήδη εξαιρετικά υψηλή, όπως στη Βρετανία, τη Γερμανία, τη Γαλλία και την Ιταλία, για διαφορετικούς σε κάθε χώρα λόγους (βλ. Backhouse σελ. 30, Hagemann σελ. 116, Schmidt σελ. 131, Porta σελ. 156).

Τρίτον, και σημαντικότερον, παρόλο που είναι εμφανής μία τάση διεθνοποίησης αλλά και ομογενοποίησης των σπουδών, οι εθνικές διαφορές στην παραγωγή, διάδοση και εφαρμογή της οικονομικής γνώσης παραμένουν ισχυρές στην Ευρώπη. Όπως επισημαίνει ο Coats στην Εισαγωγή αλλά και στο Γενικό Συμπέρασμα, «η Ευρωπαϊκή Οικονομική Επιστήμη παραμένει εξαιρετικά πολύμορφη» σελ. 254).

Αυτή η τελευταία διαπίστωση αποκαλύπτει τη βαθύτερη ανησυχία των συγγραφέων αυτού του συλλογικού τόμου: μετά από πενήντα χρόνια διεθνοποίησης των οικονομικών σπουδών, υπάρχει σήμερα χώρος για μία «Ευρωπαϊκή Οικονομική Επιστήμη»; Σε προηγούμενο τόμο, που επιμελήθηκε και πάλι ο Coats (1997), είχε τεθεί ανάλογο ερώτημα με στόχο να διερευνηθεί η επιρροή του αμερικανικού προτύπου σκέψης στις οικονομικές σπουδές ανά τον κόσμο, μετά το 1945. Το βασικό ερώτημα εκεί ήταν κατά πόσον στις υπόλοιπες χώρες του κόσμου μιμούνται τις τεχνικές, τις μεθόδους αλλά και τις αναλυτικές προϋποθέσεις των αμερικανών οικονομολόγων. Το ίδιο πρόβλημα απασχόλησε ένα ειδικό «Συμπόσιο»

που διοργανώθηκε από την Ελβετική Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών *Κύκλος* το 1995 (βλ. Frey and Frey, 1995). Παρά τις όποιες διαφορές, κοινή ήταν η γενική αρνητική διαπίστωση και στις δύο προηγούμενες περιπτώσεις: οι Ευρωπαίοι δεν μιμούνται τους Αμερικανούς στον τρόπο με τον οποίο ασκούν την Οικονομική Επιστήμη. Αυτό φαίνεται α) από το ενδιαφέρον των ευρωπαϊών οικονομολόγων για εφαρμοσμένες έρευνες, β) από την ενεργότερη συμμετοχή τους στα δημόσια πράγματα, γ) από τη μεγαλύτερη ανοχή τους σε αιρετικές θεωρίες και δ) από τη δομή και οργάνωση των ανώτατων σχολών. Τα Ευρωπαϊκά πανεπιστήμια είναι πολύ πιο ιεραρχικά δομημένα, λιγότερο ανταγωνιστικά μεταξύ τους και με πολύ μικρότερη κινητικότητα διδακτικού προσωπικού.

Στον παρόντα τόμο διαπιστώνει κανείς μία πολύ μικρότερη συναίνεση στο παραπάνω θέμα. Κυρίως στις χώρες όπου ποτέ δεν υπήρχε εθνική παράδοση στην οικονομική θεωρία είναι φανερή μία «αργή αλλά σταθερή διολίσθηση προς την επικρατούσα διεθνώς λιγώ ως πολύ ομοιόμορφη Οικονομική» (βλ. Ψαλιδόπουλος, σελ. 227, Maes σελ. 110, Bastien σελ. 185, Almenar σελ. 185). Αυτό το φαινόμενο της ομογενοποίησης οφείλεται αφενός στην παρακμή των μεγάλων εθνικών σχολών οικονομικής σκέψης όπως της Γερμανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας. (βλ. Hagemann σελ. 113, Schmidt σελ. 142, Porta σελ. 150), και αφετέρου στην προφανή επίδραση της παγκοσμιοποίησης.

Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτο πόσο πολύ επιμένουν οι συγγραφείς αυτού του τόμου σε έννοιες όπως «η Ολλανδική επίδραση» (σελ. 68), «η Γερμανική παράδοση» (σελ. 114), «η Γαλλική εξαίρεση» (σελ. 142), «η Ιταλική ιδιαιτερότητα» (σελ. 153). Πρακτικά, οι μόνοι που αποδέχονται την απώλεια της «εθνικής τους ταυτότητας» στα Οικονομικά είναι οι Σουηδοί (σελ. 47). Στη Βρετανία υπάρχει ασφαλώς, όπως σε πολλά άλλα θέματα, μία ιδιόζουσα «εθνική» ακαδημαϊκή και πολιτιστική παράδοση που την τοποθετεί κάπου μεταξύ Ευρώπης και Αμερικής. Γι' αυτό ο Backhouse εύστοχα ονόμασε το δικό του κεφάλαιο περί της Βρετανικής Οικονομικής Σκέψης ως «Η Οικονομική στο μέσον του Ατλαντικού»!

Οι λόγοι για τους οποίους τόσοι πολλοί Ευρωπαίοι εμμένουν στο δικό τους τρόπο άσκησης και διδασκαλίας της Οικονομικής Επιστήμης, γίνονται απόλυτα κατανοητοί στους αναγνώστες. Οι διαφορές Ευρώπης-Αμερικής θα συνεχίσουν να υπάρχουν στον τρόπο οργάνωσης των σπουδών (πρόγραμμα σπουδών, μορφή εξετάσεων, πτυχία κλπ), στον τρόπο πρόσληψης και εξέλιξης του προσωπικού, στην οργάνωση των μεταπτυχιακών σπουδών, στο ρόλο των Ερευνητικών Κέντρων και Ινστιτούτων κοκ. Ακόμη ισχυρότερη θα παραμείνει η διαφορά στην αντίληψη για το ρόλο των οικονομολόγων στις δημόσιες υποθέσεις. Ακόμη και αν η «αμερικανοποίηση» (θα λέγαμε ορθότερα, η «αγγλοσαξωνοποίηση»), βρίσκεται σήμερα όσο ποτέ άλλοτε προ των πυλών, οι συγγραφείς αυτού του τό-

μου αποδεικνύουν περίτρανα γιατί η διεθνοποίηση δεν συνεπάγεται αναγκαστικά και ομογενοποίηση της Οικονομικής Επιστήμης. Θα προσθέταμε κλείνοντας ότι η διεθνοποίηση διευκολύνει την επιστημονική επικοινωνία και τη διάδοση των ιδεών, ενώ η ομογενοποίηση οδηγεί στην ομοιομορφία της σκέψης, δηλαδή σε αδιέξοδο.

Αναφορές

- Backhouse, R.E. [1997]. *Truth and progress in economic knowledge*. Cheltenham: E. Elgar.
- Cesarano, F. [1983]. On the role of the History of Economic Analysis, *History of Political Economy* 15: 63-82.
- Coats, A.W. 1964. «The role of authority in the development of British Economics», *Journal of Law and Economics*, 7, 85-106.
- Coats, A.W. 1984. «The sociology of knowledge and the History of Economics», *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, 2, 211-234.
- Coats, A.W. 1994, *The sociology and professionalization of Economics: British and American essays*, London: Routledge.
- Coats, A.W. 1997, *The Post 1945 internationalization of Economics*, Durham, NC, Duke University Press.
- Eggertson, T. 1995, On the economics of Economics, *Kyklos*, 48: 201-210.
- Frey, B.S. & Frey, R.L. 1995, Is there a European Economics? *Kyklos*, 48: 185-311.
- Khalil, E. [1995]. Has Economics progressed? Rectilinear, Historicist, Universalist and Evolutionary Historiographies, *History of Political Economy* 27: 43-87.
- Zouboulakis, M.S. [2001], Why do evaluative histories matter after all?, *Journal of The History of Economic Thought*, 23 (3), 369-381.